

การใช้ขมิ้นชัน (*Curcuma longa*) ในอาหารปลาทอง (*Carassius auratus*)

Using Turmeric (*Curcuma longa*) in Goldfish (*Carassius auratus*) Feed

คำนำ

ปลาทอง (*Carassius auratus*) เป็นปลาสวยงามที่นิยมเลี้ยงในตู้ปลากันแพร่หลายและมีราคาสูง (ชาติ, 2534) ในแต่ละปีประเทศไทยส่งออกปลาทองมีมูลค่าสูงอยู่ใน 5 อันดับแรก (วันเพ็ญ และ กาญจนา, 2547) แต่การเลี้ยงปลาทองก็ยังมีปัญหาด้านอัตราการรอด อัตราการเติบโตและการพัฒนาสีสันของปลา ทั้งนี้เนื่องจากการเพาะเลี้ยงปลาทอง เกษตรกรยังคงนิยมใช้อาหารธรรมชาติ ขณะเดียวกันปัญหาจากการจัดการฟาร์ม คุณภาพน้ำและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมส่งผลต่อปริมาณการผลิต ซึ่งมีสาเหตุมาจากความเครียด โดยความเครียดทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของเมตาบอลิซึมที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการเกิดอนุมูลอิสระ (Free Radical) ซึ่งจะไปเพิ่มการเกิดปฏิกิริยา lipid peroxidation ในเยื่อหุ้มเซลล์ ส่งผลให้เกิดความเสียหายกับเซลล์เป็นจำนวนมาก สามารถทำให้เกิดการเสื่อมของเซลล์ภูมิคุ้มกัน และเพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตและป้องกันโรค เกษตรกรจึงหันมาใช้สมุนไพรในการเลี้ยงมากขึ้น แต่ยังคงขาดข้อมูลทางด้านวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนเรื่องประสิทธิภาพ และคุณสมบัติของสมุนไพรที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพการใช้สูงสุด ขมิ้นชัน *Curcuma longa* Linn. เป็นพืชกลุ่มหนึ่งที่ทำให้สารสีเหลือง ซึ่งมีสารเคอร์คูมินอยด์ เป็นสารออกฤทธิ์หลัก มีคุณสมบัติเป็นสารต้านอนุมูลอิสระ โดยเพิ่มการทำงานของเอนไซม์ต้านออกซิเดชัน เช่น superoxide dismutase, catalase และ glutathione peroxidase เป็นต้น ช่วยลดการเกิด lipid peroxidation ด้านการอักเสบ มีฤทธิ์ยับยั้งแบคทีเรียและเชื้อรา กระตุ้นการขับน้ำดี พร้อมทั้งกระตุ้นการหลั่งเอนไซม์ในทางเดินอาหาร การใช้ขมิ้นชันในอาหารปลาทองจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพอาหารให้ปลามีการเจริญเติบโตดี มีกิจกรรมของเอนไซม์ในทางเดินอาหารมาก มีสุขภาพดี มีปริมาณสารต้านอนุมูลอิสระมาก และมีสีสันสวยงาม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาผลของไขมันชั้นที่มีต่อ digestive enzyme ในปลาทองและผลต่อการเจริญเติบโต
2. เพื่อศึกษาผลของไขมันชั้นต่อการเปลี่ยนแปลงสีในปลาทอง
3. เพื่อศึกษาผลของไขมันชั้นที่มีต่อ oxidative enzyme ในปลาทอง
4. เพื่อศึกษาผลของไขมันชั้นที่มีต่อโลหิตวิทยาในปลาทอง
5. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการย่อยไขมันชั้นในปลาทอง

การตรวจเอกสาร

ปลาทอง (Goldfish)

Class Osteichthyes

Order Cypriniforms

Family Cyprinidae

Genus *Carassius auratus*

ภาพที่ 1 ปลาทองพันธุ์ออเรนดา (Oranda)

ที่มา: Anonymous (2004)

ปลาทองเป็นปลาที่อยู่ใน Family Cyprinidae จัดเป็นวงศ์ที่ใหญ่ที่สุด โดยมีอยู่ถึง 2,000 ชนิด โดยปลาทองพันธุ์ออเรนดา (Oranda) เป็นปลาที่มีลำตัวค่อนข้างยาว หน้าสั้นไม่แหลมเหมือนปลาทองพันธุ์ริวกิ้น มีวุ้นปกคลุมบริเวณหัวยกเว้นตรงขากรรไกรล่าง ลำตัว และหางเป็นสีแดงสดยกเว้นครีบท้องจะออกเป็นสีเหลือง (Penzes and Tolg, 1983) ครีบท้องของออเรนดาค่อนข้างยาว ครีบท้องอ่อนซ้อยเป็นพวง มีความทนทานมาก (ชาติ, 2534)

เอนไซม์ที่พบในทางเดินอาหาร

1. เอนไซม์ย่อยคาร์โบไฮเดรต

อะไมเลส (Amylase) เป็นเอนไซม์ที่ย่อยสลายคาร์โบไฮเดรตจำพวกแป้ง ไกลโคเจน แอลฟา-อะไมเลส (α -amylase) พบทั่วไปในพืช และสัตว์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการย่อยแป้งเป็นโอลิโกและไดแซคคาไรด์ซึ่งจะถูกย่อยต่อในลำไส้เล็กก่อนที่จะซึมผ่านผนังลำไส้สู่ร่างกาย ลักษณะสำคัญ

ของเอนไซม์ในการย่อยสลายคือ เเจาะงต่อการย่อยสลายพันธะไกลโคซิลของแป่งที่ α -1,4 ตรงกลางหรือส่วนในของโมเลกุลโพลีแซคคาไรด์ (เอนโคอะไมเลส) ในลักษณะตัดภายในสายพอลิเมอร์ได้ผลผลิตเป็นกลูแคน (glucan) และลิมิตเดกซ์ทริน (limitdextrin) (ปราณี, 2547)

2. เอนไซม์ย่อยโปรตีน

โปรตีนเอสมีชื่อสามัญหลายชื่อ ได้แก่ เปปติเดส โปรตีนเอส เปปไทด์ไฮโดรเลสและเอนไซม์โปรติโอไลติก มีบทบาทในการสลายพันธะเปปไทด์ ($-\text{CO}-\text{NH}-$) ด้วยน้ำ

1. โปรตีนเอสมีโลหะ (Metal-containing protease)

หมายถึง โปรตีนเอสที่มีไอออน และโลหะรวมในโมเลกุลเอนไซม์ หรือรวมในปฏิกิริยาย่อยสลาย เช่น คาร์บอกซีเปปติเดสเอ และบี (carboxypepsidase a, b) เป็นเอนไซม์ที่มีช่วงปฏิกิริยาของพีเอชเป็นกลาง (พีเอช 6.5-7.5) ในกลุ่มนี้เป็นเอกโซเปปติเดสเกือบทั้งหมด พบได้ที่ตับอ่อน โดยจะผลิตโปรคารบอกซีเปปติเดส จากนั้นจะถูกกระตุ้นด้วยทริปซินให้กลายเป็น คาร์บอกซีเปปติเดสเอ นอกจากนี้ตับอ่อนยังสามารถผลิตโปรเอนไซม์อื่นที่เปลี่ยนเป็น คาร์บอกซีเปปติเดส โดยคาร์บอกซีเปปติเดสเอจะมีความจำเพาะต่อซับสเตรดที่มีหมู่อนุมูล คาร์บอกซิลที่ปลายเป็น ฟีนิลอะลานีนและอนุพันธ์ ส่วนคาร์บอกซีเปปติเดสบีคือ อาร์จินีนหรือไลซีน (ปราณี, 2547)

2. โปรตีนเอสกรด (acid protease, carboxyl protease and aspartic protease)

หมายถึง โปรตีนเอสที่มีช่วงพีเอชของการทำปฏิกิริยาการย่อยสลายเป็นกรด เอนไซม์ในกลุ่มนี้มีพีเอชเหมาะสมที่ 2-4 เช่น เปปซิน เป็นต้น (ปราณี, 2547)

ประเภทของโปรตีนเอสที่พบในสัตว์ แบ่งออกเป็น

1. โปรตีนเอสเซรีน (serine protease, alkali protease, พีเอช 6.7-9) เอนไซม์ในกลุ่มนี้ได้แก่ แอลฟา แคมมา และพายไคโมทริปซิน (α , γ , π chymotrypsin) ไคโมทริปซิน บี และซี (chymotrypsin b, c) ทริปซิน (trypsin) อีลาสเทส(elastase) ทรอมบิน(thrombin) ซับไทลซิน(subtilysin) และแอลฟา-ไลติกโปรตีนเอส(α -lyticprotease) เป็นพวกเอนโคเปปติเดส มีหมู่ฮิสติดีนอยู่บริเวณเร่ง ซึ่งมีความจำเพาะต่อซับสเตรดที่อนุมูลกรดอะมิโน ดังนี้

เอนไซม์	ความจำเพาะต่อ R ₁
แอลฟาไคโมทริปซิน	ไทโรซีน, ฟีนิลอะลานีน และทริปโทเฟน
ไคโมทริปซินบี	ไทโรซีน, ฟีนิลอะลานีน และทริปโทเฟน

เป็นเอนไซม์สำหรับย่อยพันธะเปปไทด์ของสายโพลีเปปไทด์ในโมเลกุลของโปรตีน นอกจากนั้นทริปซินยังมีความสามารถในการย่อยอะไมด์ และเอสเตอร์ได้ด้วย ซึ่งจะไ้จะถูกย่อยได้เร็วกว่าเปปไทด์ และเอสเตอร์ถูกย่อยได้เร็วที่สุด ดังนั้นทริปซินจึงมีคุณสมบัติในการเป็นอะมิเดส (amidase) และเอสเตอเรส (esterase) ด้วยพีเอชที่เหมาะสมคือ 7.5-8.5 สร้างขึ้นจาก acinar cell ของตับอ่อนในสภาพที่เป็นตัวตั้งต้นของเอนไซม์ คือ trypsinogen ซึ่งเป็น polypeptide chain สายเดี่ยว เมื่อถูกกระตุ้นฤทธิ์โดย enterokinase (enteropeptidase) หรือโดยทริปซินเอง จะเปลี่ยนไปเป็นทริปซิน ซึ่งเป็น polypeptide chain สายเดี่ยว isoleucine เป็นกรดอะมิโนที่อยู่ทางปลายด้าน N-terminal

เป็นเอนไซม์สำหรับย่อยโปรตีนและโกลิเปปไทด์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการย่อยด้วย เปปซิน และทริปซิน มีพีเอชที่เหมาะสมประมาณ 7.5-8.5 สร้างขึ้นจาก acinar cell ของตับอ่อนใน สภาวะที่เป็นตัวตั้งต้นของเอนไซม์ 2 ชนิด คือ ไคโมทริปซิโนเจนเอ (หรือแอลฟา) และไคโมทริป ซิโนเจนบี

เป็นเอนไซม์ที่สร้างขึ้นจากตับอ่อนในสภาพของสารตั้งต้นของเอนไซม์เรียก
โปรคาร์บอกซิเปปติเดสเอและบี โดยจะถูกกระตุ้นด้วยทริปซิน ได้เป็นคาร์บอกซิเปปติเดสเอและบี
มีบทบาทในการย่อยพันธะเปปไทด์ในสายโพลีเปปไทด์ จากด้านนอกสุดของโมเลกุลที่มีกลุ่ม
คาร์บอกซิลอิสระ

3. เอนไซม์ย่อยไขมัน

แบ่งเอนไซม์ได้ 3 ชนิด ได้แก่ แพนครีติกไทรกลีเซอไรด์ไลเปส แพนครีติกฟอสโฟไลเปส A₂ และแพนครีติกโคเลสเตอรอลเอสเทอเรส ถูกขับออกมาจากตับอ่อน แพนครีติกไทรกลีเซอไรด์ไลเปสมีหน้าที่ในการย่อยไทรกลีเซอไรด์ฟิเอชที่เหมาะสมต่อการทำงานคือ 7.0-8.8 ซึ่งจะเพิ่มขึ้นตามความยาวของกรดไขมันในโมเลกุล ส่วนแพนครีติกฟอสโฟไลเปส A₂ เป็นฟอสโฟไลเปส มีฟิเอชที่เหมาะสมประมาณ 9.0 ทำหน้าที่เร่งปฏิกิริยาไฮโดรไลซิสของพันธะเอสเตอร์ตำแหน่งที่ 2 ของฟอสโฟไลปิดในอาหาร และแพนครีติกโคเลสเตอรอลเอสเทอเรสมีหน้าที่ในการเร่งปฏิกิริยาเอสเตอร์ริฟิเคชันของโคเลสเตอรอลอิสระกับกรดไขมันไปเป็นเอสเตอร์ของโคเลสเตอรอล

ขมิ้นชัน

ขมิ้นชันเป็นพืชเก่าแก่ที่รู้จักกันมานาน มีถิ่นกำเนิดในเอเชียอาคเนย์ ปลูกกันมากในอินเดีย จีน อินโดนีเซียและประเทศในแถบร้อน มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Curcuma longa* Linn. ชื่อพ้อง *C. domestica* Valetton, *C. domestica* Loir วงศ์ Zingiberaceae ชื่ออังกฤษ Turmeric, Curcuma, Indian saffron และ Yellow root

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ขมิ้นชันเป็นพืชล้มลุก สูง 50-70 เซนติเมตร มีเหง้าใต้ดิน เนื้อในเหง้ามีสีเหลืองอมส้ม มีกลิ่นเฉพาะ เหง้ามีขนาดเล็กกว่าและกลั่นจุนกว่าเหง้าขมิ้นอ้อย ใบเป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่แทงออกจากเหง้าในรูปใบหอก กว้าง 12-15 เซนติเมตร ก้านใบยาว 8-15 เซนติเมตร ดอกออกเป็นช่อก้านช่อดอกยาว 5-8 เซนติเมตร แทงออกจากเหง้าแทรกขึ้นระหว่างก้านใบ ช่อดอกเป็นรูปทรงกระบอก กลีบ-ดอกสีเหลืองอ่อน มีใบประดับสีเขียวอ่อนหรือสีนวล ลักษณะเป็นรูปหอกเรียงซ้อนกัน ใบประดับ 1 ใบ มีดอก 2 ดอก ใบประดับย่อยรูปขอบขนานยาว 3-3.5 เซนติเมตร ด้านนอกมีขน ดอกบานครั้งละ 3-4 ดอก ผลเป็นรูปกลม มี 3 พู แต่ละพูมี 2 เมล็ด

ภาพที่ 2 ขมิ้นชัน *C.longa* Linn.

ที่มา: Subhuti (1999)

ขมิ้นชันประกอบด้วย สารเคอร์คูมินอยด์ (curcuminoid) ซึ่งเป็นสารให้สีเหลืองประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนักแห้งและน้ำมันหอมระเหย (Volatile Oil) ประมาณ 3-4 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนักแห้ง ส่วนใหญ่เป็นสารจำพวก Sesquiterpene ketone ซึ่งมี α -Turmerone เป็นองค์ประกอบหลัก นอกจากสารดังกล่าวแล้วขมิ้นชันยังประกอบด้วยโปรตีน ร้อยละ 33, ไขมัน ร้อยละ 5.1 , แร่ธาตุร้อยละ 3.5 และคาร์โบไฮเดรตร้อยละ 39.4 ตามลำดับ

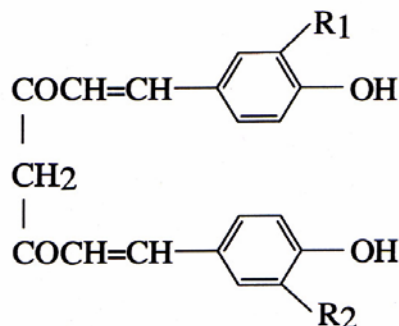
สารประกอบทางเคมีของ *Curcuma Longa* L. (Chavalittumrong and Dechatiwongse, 1988; Tewtrakul *et al.*, 1992)

จากรายงานของส่วนประกอบเหง้าขมิ้นชัน พบสารประกอบทั่วไปในขมิ้นชัน คือ เคอร์คูมินอยด์ น้ำมันหอมระเหย ชนิด คาร์โบไฮเดรต โปรตีน และแร่ธาตุ

สารเคอร์คูมินอยด์

สารเคอร์คูมินอยด์ เป็นสารที่ให้สีเหลืองที่พบในรากขมิ้นชัน (*Curcuma longa* L. Rhizome) มีสารองค์ประกอบ 3 ชนิด คือ เคอร์คูมิน (Curcumin), ดีเมทอกซิลเคอร์คูมิน (Demethoxyl curcumin) และบิสมิทอกซิลเคอร์คูมิน (Bismethoxy curcumin) ตามลำดับ โดยมีเคอร์คูมินเป็นสารองค์ประกอบหลัก รากขมิ้นชันส่วนใหญ่ประกอบด้วยสารเคอร์คูมินอยด์ประมาณ 2.5-8.0 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนัก และน้ำมันระเหยประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตรต่อ

น้ำหนัก สารเคอร์คูมินอยด์ถูกแยกสกัดออกมาจากรากขมิ้นชันเป็นครั้งแรก ในปี ค.ศ. 1815 โดย Vogel และ Delletier มีสูตรโครงสร้างดังรูปข้างล่าง

ภาพที่ 3 โครงสร้างโมเลกุลของสารเคอร์คูมินอยด์

ที่มา: Limtrakul *et al.* (2001)

เคอร์คูมินอยด์เป็นสารที่มีสีเหลือง มีเคอร์คูมิน (ประมาณ 1.8-5.4 เปอร์เซ็นต์) ดีเมธอกซิลเคอร์คูมิน และบิสเมธอกซิลเคอร์คูมินเป็นองค์ประกอบสำคัญมาตรฐานขมิ้นชัน ของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์กำหนดให้มีเคอร์คูมินอยด์ไม่ต่ำกว่า 5 เปอร์เซ็นต์ w/w

น้ำมันหอมระเหยส่วนใหญ่ประกอบด้วย turmerone ซึ่งมีปริมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ zingiberine ประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ นอกนั้นเป็น ar-turmerone, cineol, borneol, b- α -phellandrene, d-sabinene, camphor, caryophyllene, curcumen, curcumol, curdione, curzerenone, curcumen, eugenol, limonene, linalool, α -pinene, β -pinene, turpoinol, α -atlantone, γ -atlantone, campesterol, stigmasterol, β sitosterol and cholestesol มาตรฐานขมิ้นชันของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์กำหนดให้น้ำมันหอมระเหยไม่ต่ำกว่า 6 เปอร์เซ็นต์ v/w

Chavalittumrong and Dechatiwongse (1988) ได้แสดงรายละเอียดของ chemical identification tests ของผงขมิ้นวิธีหาปริมาณน้ำมันหอมระเหยและปริมาณเคอร์คูมินอยด์ แต่ละชนิดโดยใช้ TLC และวัดค่า absorbance ของเคอร์คูมิน ดีเมธอกซิลเคอร์คูมิน และบิสเมธอกซิลเคอร์คูมินที่ 422, 416 และ 414 nm ตามลำดับแล้วคำนวณเปอร์เซ็นต์เปรียบเทียบกับ standard curve

Tewtrakul *et al.* (1992) ได้พัฒนาวิธีวิเคราะห์อย่างง่ายเพื่อหาปริมาณเคอร์คูมินอยด์แต่ละชนิดโดยใช้เทคนิคของ TLC-densitometer เคอร์คูมิน ดีเมธอกซิลเคอร์คูมิน และบิสเมธอกซิล

เคอร์คูมินที่แยกกันบนแผ่น TLC จะถูกตรวจโดยใช้เครื่อง densitometer โดยใช้ความยาวคลื่นที่ 420 nm จากโครมาโตแกรมของเคอร์คูมินอยด์ที่ได้ นำค่าพื้นที่มาคำนวณหาปริมาณเคอร์คูมินอยด์แต่ละชนิด โดยเทียบกับกราฟมาตรฐานของสารมาตรฐานแต่ละชนิด ซึ่งผู้วิจัยรายงานว่า วิธีการนี้ยังสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ตัวอย่างครั้งละจำนวนมาก ๆ

Chavalittumrong and Dechatiwongse (1988) ได้ทำการศึกษาหาปริมาณน้ำมันหอมระเหย และเคอร์คูมินอยด์ ในระยะเวลาเก็บเกี่ยวที่ต่าง ๆ กัน จากแหล่งทดลองจังหวัดนครปฐม และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่าระยะเวลาที่เหมาะสมในการเก็บเกี่ยว คือ 5 เดือน ให้ปริมาณน้ำมันหอมระเหยสูงสุด 9.79 เปอร์เซ็นต์ และ 11.98 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ และให้ปริมาณ เคอร์คูมินอยด์สูงสุด 10.12 เปอร์เซ็นต์ และ 10.62 เปอร์เซ็นต์ จากเหง้าขมิ้นที่ได้จากนครปฐมและประจวบคีรีขันธ์ตามลำดับ และจากการศึกษาความคงตัวของสาร น้ำมันหอมระเหย และเคอร์คูมินอยด์ของเหง้าขมิ้นที่เก็บจาก 2 แหล่งดังกล่าวเป็นเวลา 2 ปี พบว่าทั้งน้ำมันหอมระเหยและเคอร์คูมินอยด์ลดลงเรื่อย ๆ ตามระยะเวลาที่เก็บ

เนื่องจากเคอร์คูมินเป็นองค์ประกอบหลักของสารให้สี ดังนั้นเมื่อต้องการสกัดสารให้สีออกจากขมิ้นชัน จึงควรรู้จักสมบัติโดยทั่วไปของเคอร์คูมิน ซึ่งใน Merck Index ได้ระบุถึงสมบัติคร่าว ๆ ของเคอร์คูมิน ดังนี้

1. เป็นผลึกสีเหลืองอมส้ม ซึ่งมีจุดหลอมเหลว 183 °c
2. มีน้ำหนักโมเลกุล 368.37 ประกอบด้วย คาร์บอน 68.47 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนัก, ไฮโดรเจน 5.47 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนัก และออกซิเจน 26.06 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนัก
3. ให้ค่าการดูดซับรังสีอัลตราไวโอเลตมากที่สุดในตัวทำละลายเอทานอลที่ความยาวคลื่น 424 นาโนเมตร
4. ไม่ละลายน้ำและอีเธอร์
5. ละลายในแอลกอฮอล์ และกรดแกลเซียล อะซิติก (glacial acetic acid)
6. เมื่อเป็นผง มีสีน้ำตาลอมแดง (Brownish-red color) เมื่อเป็นกรด มีสีเหลืองอ่อน (Light yellow color)
7. เมื่อทำปฏิกิริยากับกรดบอริก (Boric acid) เกิดเป็นสารเชิงซ้อนให้สีแดง

การใช้ประโยชน์ขมิ้นชัน *C. longa*

เหง้าขมิ้นชัน *C. longa* พบว่ามีการนำมาใช้หลายพันปีแล้ว โดยใช้เป็นเครื่องเทศ สีส้มอาหาร ยาสามัญ ยาไล่แมลง และเครื่องสำอาง ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องเทศ ยังใช้เป็นเครื่องปรุงในการเตรียมแกงกะหรี่ ของดอง และอาหารที่มีรสเผ็ด เป็นสารประกอบหนึ่งในผงกะหรี่ กระดาษขมิ้นชัน ยังใช้เป็นตัววิเคราะห์ boron boric และ alkalinity ในตำราเภสัชของอังกฤษ

ในประเทศจีนและญี่ปุ่น เหง้าขมิ้นชันถูกนำไปใช้เป็นยาช่วยย่อยในกระเพาะอาหาร ยากระตุ้น ยาแก้ท้องเฟ้อ ยารักษาโรคเลือด ห้ามเลือดเมื่อเส้นโลหิตแตก และยังใช้รักษาโรคผิวหนังและปัญหาต่าง ๆ ของผิวหนังนอกจากนี้ยังรักษาโรคภายนอก โดยใช้กับแผลเล็ก ๆ และผื่นแดงพุพองบนผิวหนัง จากการโดนน้ำร้อนลวก สารที่ได้จากการต้มนำไปรักษา โรคตาที่เกิดจากไฟลวก ช่วยสำหรับประจำเดือนมาไม่ปกติ ช่วยระบบหมุนเวียนเลือด ละลายการอุดตันของเลือด และใช้บรรเทาความเจ็บปวดช่องท้อง หน้าอกและหลัง (Perry, 1980)

ในประเทศอินโดนีเซีย ขมิ้นชันเป็นสารประกอบของยาพื้นบ้าน ช่วยบรรเทาและเป็นยาขับปัสสาวะเมื่อมีการอักเสบของเหงือก สารที่ได้จากการนำมาใช้รักษาการอักเสบของลำไส้ตอนล่าง และขับน้ำ นอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้เพื่อบรรเทาการเจ็บปวด เมื่อถูกแผลแมลงกัดต่อย (Perry, 1980)

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาและการทดลองทางคลินิก

ขมิ้นชันนับเป็นพืชซึ่งใช้ให้เป็นทั้งอาหารและยาเป็นที่รู้จักกันมาก จึงได้มีผู้ศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาหลายอย่างได้แก่

ใบ

1. น้ำจากใบขมิ้นชันในขนาด 1:4 จะมีผลเพียงเล็กน้อยต่อเชื้อแบคทีเรียอันเป็นสาเหตุของวัณโรค (*Mycobacterium tuberculosis*) (Fitzpatrick, 1954)

2. ในประเทศญี่ปุ่นมีการทดลอง พบว่าสารสกัดจากใบขมิ้นชันด้วยเมธานอลและน้ำในอัตราส่วน 1:1 ขนาด 10.0 ไมโครกรัม/ซี.ซี. มีฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญของหนูตะเภา ซึ่งตัดแยกจากร่างกาย (Goto *et al.*, 1957)

เห่า

ได้มีผู้นำสารสกัดของเห่าขมชันซึ่งเตรียมด้วยวิธีต่าง ๆ ไปทดลองฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา พบฤทธิ์ที่น่าสนใจหลายอย่างที่น่าสนใจคุณค่าของขมชันในการพัฒนาเป็นยารักษาโรค คือ

1. ฤทธิ์ในการฆ่าแมลงและไล่แมลง

จากการทดลองในหลอดทดลอง พบว่าสารสกัดด้วยน้ำมีฤทธิ์อย่างอ่อนในการฆ่าแมลงสาบอเมริกัน (*Periplaneta americana*) แต่ไม่มีผลต่อแมลงสาบเยอรมัน (*Blethella germanica*) และมวน (*Oncopeltus fasciatus*) ในประเทศอินเดียมีการทดลองในหลอดทดลอง พบว่าสารสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเธอร์ในขนาด 680.0 ไมโครกรัม/ตารางเซนติเมตร มีฤทธิ์ในการไล่มอดแป้ง (*Tribolium castaneum*)

นอกจากนี้ Dixit *et al.* (1965) ยังพบว่าสามารถไล่ยุงลาย (*Aedes aegypti*) ในหลอดทดลองโดยไม่ไ้ระบุมความเข้มข้น

2. ฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อแบคทีเรีย

มีผู้นำสารสกัดและน้ำมันหอมระเหยที่ได้จากขมชันไปตรวจสอบฤทธิ์ในการต้านการเจริญเติบโตของเชื้อแบคทีเรีย อันเป็นสาเหตุของโรคหลายชนิด (Lutowski *et al.*, 1974; Shankar and Murthy, 1979) บ้างก็ไ้ผล บ้างก็ไ้ผล ขึ้นอยู่กับชนิดของสารสกัดและความเข้มข้น Shankar and Murthy (1978) พบว่าไ้ผลในการฆ่าเชื้อ *Lactobacillus acidophilus* และ *L. plantarum* แต่ไม่มีผลต่อเชื้อ *Escherichia coli*, *Streptococcus lactis* และ *S. faecalis* Banerjee and Nigam (1978) พบฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อของน้ำมันหอมระเหยที่ได้จากขมชัน โดยสามารถยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อหนอง (*Staphylococcus aureus*) เชื้อนิวโมเนีย (*Klebsiella pneumoniae*) เชื้อไทฟอยด์ (*Salmonella typhosa*) และเชื้ออื่น ๆ ไ้แก่ *Bacillus subtilis*, *Escherichia coli*, *Salmonella paratyphi*, *Erwinia carotovora*, *Pseudomonas solanacearum*, *Xanthomonas citri* และ *Xanthomonas malvacearum* แต่ Ross *et al.* (1980) พบว่าน้ำมันหอมระเหยที่ไ้ไ้ทำให้เชื้อจางไ้สามารถยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อ *E. coli*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Staphylococcus aureus* และ *Bacillus cereus*

Lutomoski (1974) ได้พบว่าสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ น้ำมันหอมระเหยและเคอร์คูมินอยด์มีฤทธิ์ต่อต้านแบคทีเรีย โดยเคอร์คูมินอยด์สามารถฆ่าเชื้อได้ แต่สารสกัดและน้ำมันหอมระเหยเพียงแต่หยุดการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย ต่อมาผู้ค้นพบว่าน้ำมันขมิ้นชันจะยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรียที่ทำให้เกิดโรคลำไส้บางชนิด ในขณะที่เคอร์คูมินอยด์จะไม่มีผลยกเว้นต่อเชื้อ *Staphylococcus aureus* และ *Bacillus cereus* สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์และน้ำมันขมิ้นชันจะเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปร่างของ *Streptococcus*, *Lactobacillus* และ *Staphylococcus* (Shankar and Murthy, 1979) ขมิ้นชันยับยั้งการเจริญเติบโตและการสร้างกรดของ *Lactobacillus acidophilus* และ *L. plantarum* แต่กระตุ้นการเจริญเติบโตและการสร้างกรดของ *Streptococcus faecalis*, *S. lactis* และ *Escherichia coli* ในขนาดความเข้มข้น 0.5 เปอร์เซ็นต์ (Shankar and Murthy, 1978)

เนื่องจากขมิ้นชันเป็นเครื่องเทศที่นิยมใช้ในการปรุงอาหาร จึงมีผู้นำสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ไปทดลองกับ *Clostridium botulinum* ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้อาหารกระป๋องเสีย พบว่ายับยั้งการเจริญเติบโตได้เพียงเล็กน้อย (Huhtanen, 1980)

นอกจากจะฆ่าเชื้อแบคทีเรีย ขมิ้นชันยังสามารถกระตุ้นการสร้างสารวิตามินบีหนึ่งโดยแบคทีเรียในลำไส้หนูขาว และไปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในการขับถ่ายวิตามินบีหนึ่ง ในปัสสาวะและอุจจาระ (Meghal and Nath, 1962)

3. ฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อรา

ได้มีผู้นำน้ำมันขมิ้นชันไปทดลองฆ่าเชื้อราหลายชนิดพบว่าน้ำมันขมิ้นชันมีฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญของเชื้อรา (Huhtanen, 1980) แต่ส่วนสกัดที่มีเคอร์คูมินอยด์ไม่มีผลในการฆ่าเชื้อรา เชื้อราที่ถูกยับยั้งการเจริญเติบโต ได้แก่ *Aspergillus flavus*, *A. niger*, *Curvularia oryzae gypseum*, *Penicillium corymbiferum*, *P. Javanicum*, *P. lilacinum*, *P. lilacinum*, *Trichoderma viride* และ *Trichophytum mentagrophytes* (Huhtanen, 1980; Banerjee and Nigam, 1978) ซึ่ง 2 ตัวสุดท้ายเป็นสาเหตุของโรคกลาก

4. ฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง

ในประเทศจีนมีผู้ทดลองพบว่าสารสกัดด้วยน้ำร้อนมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเนื้องอกชนิด CA-Ehrlich-Ascites เมื่อฉีดสารสกัดเข้าทางช่องท้องของหนูถีบจักร (Wang *et al.*, 1982) นอกจากสารสกัดด้วยน้ำร้อนแล้วได้มีผู้ทดลองใช้สารสกัดชนิดอื่นได้แก่ สารสกัดด้วยอีเทอร์มีผลต่อเซลล์มะเร็งชนิด Hepatoma HTC สารสกัดด้วยเมธานอลสามารถยับยั้งการเกิดเนื้องอกชนิด Leuk-SN36 ในหนูถีบจักรเพศเมียโดยการฉีดสารสกัดในขนาด 0.1 และ 0.2 ก./กก. เข้าทางช่องท้อง ถ้าใช้ในขนาดต่ำคือ 0.03 ก./กก. จะไม่ได้ผล สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 50 เปอร์เซ็นต์ ฆ่าเซลล์มะเร็งชนิด CA-9KB ได้ในขนาด 125 ไมโครกรัม/ซี.ซี. (Chang and Woo, 1980)

5. ฤทธิ์ในการก่อกลายพันธุ์

Yamamoto *et al.* (1982) ทดลองพบว่าสารสกัดด้วยเมธานอลและน้ำร้อน ในขนาด 50.0 มก./disc ไม่ทำให้ *Salmonella typhimurium* TA 100 ก่อกลายพันธุ์

6. ฤทธิ์ในการลดการสร้างภูมิคุ้มกัน

สารสกัดของขมิ้นชันด้วยน้ำร้อน มีผลทำให้เกิดการลดการสร้างภูมิคุ้มกันในหนูขาว เมื่อให้ในขนาด 100.0 มก./กก. ผ่านทางสายยางเข้าช่องท้อง (Goohwani and Gupta, 1980)

7. ฤทธิ์ในการต่อต้านปรสิต

Dhar *et al.* (1968) ได้ทดลอง พบว่าสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์และน้ำ (1:1) ในขนาด 125.0 ไมโครกรัม/ซี.ซี. มีผลในการฆ่าเชื้ออมีบา (*Entameba histolytica*) ซึ่งเชื่อว่าเป็นสาเหตุของโรคบิดมีตัว นอกจากนี้ยังมีผู้ทดลองฤทธิ์ในการฆ่าพยาธิของน้ำมันหอมระเหย พบว่าขนาด 0.2 เปอร์เซ็นต์ ให้ผลดังนี้

- พยาธิไส้เดือน ถูกฆ่าตายหมดภายใน 45 นาที ในขณะที่สารละลาย piperazine citrate (0.2 เปอร์เซ็นต์) ต้องใช้เวลา 50 นาที จึงจะฆ่าได้หมด
- พยาธิตัวตืด ถูกฆ่าตายหมดภายใน 42 นาที ในขณะที่สารละลาย piperazine citrate (0.2 เปอร์เซ็นต์) ต้องใช้เวลา 60 นาที จึงจะฆ่าได้หมด

6.ฤทธิ์ต่อระบบสืบพันธุ์

เนื่องจากขมิ้นชันเป็นสมุนไพรที่ใช้กันมาก จึงมีผู้พยายามทดลองหาพิษของขมิ้นชันต่อทารกในครรภ์ โดยใช้สารสกัดต่าง ๆ สารสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ แอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ และน้ำในขนาด 200 มก./กก. ไม่ทำให้ตัวอ่อนในครรภ์กระต่ายและหนูขาวพิการ Garg (1971) พบว่าสารสกัดทั้งสามดังกล่าวในขนาด 100 มก./กก. เป็นพิษต่อตัวอ่อนในครรภ์หนูขาว ต่อมาเขาได้ทำการทดลองซ้ำพบว่า สารสกัดด้วยน้ำและปิโตรเลียมอีเทอร์ในขนาด 100 มก./กก. ไม่เป็นพิษต่อตัวอ่อน แต่ในขนาด 200 มก./กก. เป็นพิษ ส่วนสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ ให้ผลทั้งสองขนาด Garg (1971) ยังได้รายงานผลการทดลองเพิ่มว่า เมื่อให้กระต่ายรับประทานสารสกัดทั้ง 3 ชนิดในขนาด 100 และ 200 มก./กก. ไม่มีผลในการยับยั้งการตกไข่ และการด้านการฝังตัวอ่อนที่ผนังมดลูก

นอกจากนี้ในประเทศอินเดียได้มีผู้ทดลองในหนูถีบจักรและหนูขาว พบว่าไม่มีผลต่อตัวอ่อนและไม่ลดการสร้างอสุจิและมีผู้รายงานว่าขมิ้นชันไม่ทำให้หญิงมีครรภ์แท้ง

9.ฤทธิ์ลดการอักเสบ (จินตนา, 2545)

antigen-antibody interaction การติดเชื้อหรือการบาดเจ็บ ปัจจัยเหล่านี้จะกระตุ้นเอนไซม์ phospholipase A2 ให้เปลี่ยน phospholipids ของ cell membrane ได้เป็น arachidonic acid ซึ่งจะถูกละลายสลายต่อไปโดย 2 pathway คือ

1. cyclooxygenase pathway ได้เป็น prostaglandins และ thromboxane มีฤทธิ์กระตุ้นที่สำคัญโดยการกดการทำงาน เช่น ต่อระบบไหลเวียนเลือด หัวใจ ระบบสืบพันธุ์ ระบบกล้ามเนื้อ กระดูกข้อต่อภาวะข้ออักเสบ ระบบไต ระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น

2. 5-lipoxygenase pathway ได้เป็น 5-HPETE (5-hydroperoxyeicosatetraenoic acid) ซึ่งจะถูกละลายต่อไปโดย 5-lipoxygenase ร่วมกับ FLAP (5-lipoxygenase-activating protein) ไปเป็น unstable intermediate LTA_4 ซึ่งจะเปลี่ยนสภาพต่อไปเป็น LTB_4 และ cysteinyl LTs ได้แก่ LTC_4 , LTD_4 , LTE_4 มีผลกระตุ้นการสะสม inflammatory cells ให้เข้ามา มีบทบาทในกระบวนการอักเสบ

การทดลองในคนพบว่า เคอร์คูมินสามารถยับยั้งเอนไซม์ lipoxygenase เนื่องจากมีโครงสร้างคล้ายคลึงกับ lipoxygenase inhibitor (Prasad *et al.*, 2003)

การยับยั้ง Cyclooxygenase I ที่สร้างในภาวะปกติเพื่อให้ prostaglandin ทำหน้าที่ทางสรีระของร่างกาย พบว่า monodemethoxycurcumin สามารถยับยั้งเอนไซม์นี้ได้สูงที่สุด ส่วนการยับยั้ง Cyclooxygenase II ที่ถูกสร้างเมื่อถูกกระตุ้น เช่น การอักเสบ จะถูกเคอร์คูมินยับยั้งได้ดีที่สุด (Ramsewak *et al.*, 2000)

ได้มีผู้ทดลองนำสารสกัดของขมิ้นชันไปทดลองฤทธิ์ลดการอักเสบในหนูขาวเพศเมีย โดยฉีดสารสกัดเข้าทางช่องท้อง พบว่าให้ผลดังนี้คือ

1. ฤทธิ์ในการลดการบวมอักเสบเนื่องจากฉีดสาร Carrageenin เข้าอุ้งเท้าหนู พบว่า
  - 1.1 สารสกัดด้วยน้ำได้ผลทุกขนาดที่ทดลอง คือ 5.0, 10.0, 20.0, 40.0 และ 80.0 ไมโครกรัม/กก.
  - 1.2 สารสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ขนาด 25.0 ไมโครกรัม/กก. ไม่ได้ผล แต่ได้ผลในขนาด 50.0 และ 100.00 ไมโครกรัม/กก.
  - 1.3 สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ ได้ผลทุกขนาดที่ทดลองคือ 200.0, 400.0 และ 800.0 ไมโครกรัม/กก.
2. ฤทธิ์ในการลดการอักเสบเมื่อทำให้บวมที่หลังพบว่า
  - 2.1 สารสกัดด้วยน้ำ ในขนาด 10.0 ไมโครกรัม/กก. ไม่ได้ผล แต่ได้ผลในขนาด 20.0 ไมโครกรัม/กก.
  - 2.2 สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ ขนาด 50.0 ไมโครกรัม/กก. ไม่ได้ผล แต่ได้ผลในขนาด 100.0 ไมโครกรัม/กก.
  - 2.3 สารสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ในขนาด 12.5 ไมโครกรัม/กก. ไม่ได้ผล แต่ได้ผลในขนาด 50.0 ไมโครกรัม/กก.

นอกจากนี้ยังมีผู้รายงานว่า เมื่อคนใช้รับประทานเหง้าขมิ้นชันจะลดการอักเสบได้ ส่วนน้ำมันหอมระเหยจากขมิ้นชันก็มีฤทธิ์ลดการอักเสบของอุ้งเท้าหนูขาวที่ได้รับ Carageenin เมื่อให้ในขนาด 0.1 ซี.ซี./กก. โดยไปยับยั้งเอนไซม์ Hyaluronidase ในหนูถีบจักรเพศเมีย

10. ฤทธิ์สมานแผลในกระเพาะอาหาร

ขมิ้นสามารถต้านการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร โดยการกระตุ้นการหลั่งมิวซินมาเคลือบและยับยั้งการหลั่งน้ำย่อยต่าง ๆ (Rafatullah *et al.* 1990) สารสำคัญในการออกฤทธิ์คือเคอร์คูมินในขนาด 50 มก./ก. สามารถกระตุ้นมิวซินออกมาเคลือบกระเพาะอาหาร แต่ถ้าใช้ในขนาดสูงอาจทำให้เกิดแผลในกระเพาะอาหารได้ Sinha *et al.* (1975) ทดลองในกระต่ายเปรียบเทียบกับกลุ่มที่มีการหลั่งกรดมากให้ผลแตกต่างกัน โดยพบว่าผงขมิ้นไม่เปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำย่อยและกรดในกระเพาะอาหาร แต่เพิ่มส่วนประกอบของมิวซิน

11. ฤทธิ์ในการขับน้ำดีและหลั่งน้ำย่อย

น้ำดี เมื่อเปลี่ยนแปลงไปเป็นเกลือน้ำดีแล้ว ถูกหลั่งออกมาในน้ำดีและนำไปเป็นไว้ในถุงน้ำดี น้ำดีถูกขับสู่ลำไส้เล็กส่วนตัวเพื่อใช้ในการย่อยลิปิด เกลือน้ำดีส่วนหนึ่งจะดูดซึมที่ปลายของลำไส้เล็ก ส่วนปลาย โดยการลำเลียงแบบแอกทีฟและกลับไปยังตับโดยผ่านทาง portal vein สำหรับการขับออกมาใหม่ เพื่อเข้าสู่วงจรน้ำดี เรียกว่า enterohepatic circulation ของเกลือน้ำดี เกลือน้ำดีประมาณ 10-20 เปอร์เซ็นต์ จะผ่านเข้าไปในลำไส้ใหญ่

สารสังเคราะห์ชื่อ ซินโทบิลิน (Synthobilin) ซึ่งสังเคราะห์จาก p-tolylmethylcarbinol อันเป็นสารประกอบของขมิ้นชันกับ camphoric acid และ diethanolamine มีฤทธิ์ขับน้ำดีที่ดีมาก โดยเพิ่มการขับน้ำดีได้ถึง 300 เปอร์เซ็นต์ ในคนไข้ที่เป็นโรคตับ ขมิ้นชันช่วยลดการทำลายเซลล์ตับลง ตัวซินโทบิลินเองไม่ทำให้เกิดการทำลายตับ แม้จะให้ในขนาด 0.75-1 ก. ทุกวันเป็นเวลานาน 9-18 วัน (Chey *et al.*, 1983)

จากการศึกษาในหนูโดยให้กินเคอร์คูมิน 0.5 เปอร์เซ็นต์ พบว่าสามารถกระตุ้นการหลั่ง pancreatic lipase, pancreatic amylase, trypsin และ chymotrypsin (Platel and Srinivasan, 2000) และมีการศึกษาการหลั่งน้ำย่อยในลำไส้ส่วน mucosa พบว่าช่วยเพิ่ม intestinal lipase, disaccharidases, sucrase และ maltase (Platel and Srinivasan, 1996)

12. ฤทธิ์ในการลดปริมาณไขมันในเลือด

สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ และปิโตรเลียมอีเทอร์ ไม่มีฤทธิ์ลดไขมันหรือคอเลสเตอรอลในหลอดเลือด เมื่อให้สารสกัดแก่กระต่ายทางสายยางเข้าสู่ช่องท้องตัวละ 1 กรัม

นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสารสกัดขมิ้นชันด้วยแอลกอฮอล์และน้ำในอัตราส่วน 1:1 พบว่าเมื่อให้สารสกัดทางช่องท้องในขนาด 250 มก./กก. ไม่มีฤทธิ์ลดไขมันในหนูถีบจักร แต่มีฤทธิ์กดประสาทส่วนกลาง ไม่มีผลต่อหัวใจหนูตะเภาที่ตัดแยกจากร่างกาย มีฤทธิ์ลดการบีบตัวของกล้ามเนื้อ ลำไส้เล็กที่ตัดแยกจากร่างกาย (Dhar *et al.*, 1968)

13. ฤทธิ์ในการเป็นสารต้านอนุมูลอิสระ

บทบาทของสารแอนติออกซิแดนซ์ต่อสุขภาพและโรคเป็นที่สนใจของวงการวิทยาศาสตร์ แต่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจของผลกระทบที่มีต่อสรีระ โภชนาการและการรักษาของสารแอนติออกซิแดนซ์ อนุพันธ์ของออกซิเจนที่ว่องไวเป็นตัวทำให้เกิด lipid peroxidation และ oxidative stress (Papas, 1999)

ภาวะความเครียดจากออกซิเดชันหรือ oxidative stress ทำให้โมเลกุลของไขมันโปรตีน กรดนิวคลีอิกและคาร์โบไฮเดรตทั้งที่เป็นอิสระหรือองค์ประกอบของเซลล์และเยื่อหุ้มเซลล์ถูกทำลายหรือผิดปกติ ส่งผลทำให้เซลล์ถูกทำลายหรือบาดเจ็บ oxidative stress ในเซลล์เกิดจากความพิษของอนุพันธ์ของออกซิเจนที่ว่องไวหรือสารอนุมูลอิสระที่รวมเรียกว่าสารออกซิแดนซ์ (oxidants) ได้แก่ superoxide anion (O_2^-), hydroxyl radical ($OH^\cdot$) และ hydrogen peroxide (H_2O_2) เป็นต้น ในสภาวะปกติร่างกายมีกระบวนการที่จะทำลายหรือยับยั้งความเป็นพิษของสารออกซิแดนซ์เหล่านี้ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมไม่เกิดอันตรายต่อเซลล์ โดยอาศัยสารต้านอนุมูลอิสระหรือสารกำจัดอนุมูลอิสระ (antioxidant, ROS scavenger) ซึ่งอยู่ภายในเซลล์หรือได้รับมาจากภายนอก (อาหาร) ได้แก่ วิตามินอี วิตามินซี เบต้าแคโรทีน กลูตาไทโอน (glutathione) เป็นต้น แต่ในสภาวะที่เกิดพยาธิสภาพของเซลล์หรือเกิดโรคบางชนิด หน้าที่ที่จะป้องกันหรือยับยั้งเหล่านี้เสียไป เป็นผลให้สารออกซิแดนซ์ดังกล่าวมีมากก่อให้เกิดอันตรายต่อโมเลกุลปกติของเซลล์ และทำหน้าที่ตามปกติไม่ได้ นำไปสู่การเสียหายของเซลล์และอวัยวะ เรียกสภาวะที่มีออกซิแดนซ์มากเกินไปว่าสารแอนติออกซิแดนซ์จะป้องกัน ทำให้เกิดอันตรายต่อโมเลกุลของเซลล์นี้ว่าภาวะเครียดจากออกซิเดชัน (oxidative stress)

ความสำคัญของอนุมูลอิสระในร่างกาย (Papap, 1999)

อนุมูลอิสระคือสารที่ประกอบด้วยอิเล็กตรอนที่ขาดคู่ทำให้ไม่คงตัว สามารถเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันกับสารอื่นได้อย่างว่องไว จึงสามารถทำลายกรดไขมัน โปรตีนที่มีหมู่ไทออล (SH) และทำลายดีเอ็นเอซึ่งเป็นสารพันธุกรรม ทำให้เกิดความเสื่อมหรือการตายของเซลล์เนื้อเยื่อและระบบอวัยวะตามมา เมื่อร่างกายต้องการสารอาหารเพื่อเผาผลาญสร้างเป็นพลังงานในรูป ATP สำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งต้องใช้ออกซิเจน ออกซิเจนส่วนหนึ่งที่ใช้เมตาบอลิซึมและออกซิเดชันตามปกติของเซลล์จะถูกเปลี่ยนเป็น H_2O_2 หรือเกิดเป็นอนุพันธ์ของออกซิเจนที่ว่องไวหรือออกซิเดนต์หลายชนิด นอกจากนี้เกิดจากการสังเคราะห์สารประกอบ การทำลายเชื้อโรคโดยเม็ดเลือดขาว ขบวนการของระบบภูมิคุ้มกัน ภาวะที่มีความเครียด และการได้รับอาหารที่มีไขมันและโคเลสเตอรอลสูง ทำให้อนุพันธ์ของออกซิเจนที่ว่องไวเพิ่มขึ้น อนุมูลอิสระถูกสร้างจากเอนไซม์ต่าง ๆ แสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แหล่งของอนุมูลอิสระ/ROS ในเซลล์

แหล่งของอนุมูลอิสระ	ตำแหน่งที่เกิด
Lipoxygenase	Plasma membrane
Cyclooxygenase	
NADPH oxidase	
Electron transport system	Mitochondria
Xanthine oxidase	Cytosol
Hemoglobin	
Catecholamines	
Riboflavin	
Transition metal ($Fe^{2+/3+}$, $Cu^{1+/2+}$)	Peroxisome
Oxidase	
Flavoproteins	Endoplasmic reticulum
Mixed-function oxidase electron transport cytochrome P-450 and	

ที่มา : สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย (2546)

การเกิด lipid peroxidation ในเยื่อหุ้มเซลล์

เยื่อหุ้มเซลล์มีส่วนประกอบของไขมันหลายชนิดที่มีความสำคัญในการรักษาการคงรูป (membrane fluidity) ของเยื่อหุ้มเซลล์ ไขมันเหล่านี้มีประจุอยู่ด้วย โมเลกุลส่วนที่ชอบน้ำ (hydrophilic) อยู่ด้านนอกของเซลล์ ส่วนโมเลกุลที่ชอบไขมัน (lipophilic) อยู่ตรงกลางระหว่างโมเลกุลที่ชอบน้ำ ภายในเยื่อหุ้มเซลล์มีโปรตีนซึ่งมีความสำคัญกับการดำรงชีวิตของเซลล์ โปรตีนเหล่านี้ทำหน้าที่ควบคุมการผ่านเข้าออกของไอออน ควบคุมสมดุลออสโมติก หรือทำหน้าที่เป็นตัวรับสัญญาณของเซลล์ กรณีที่มีอนุมูลอิสระเกิดขึ้นจากกระบวนการเมตาบอลิซึมของร่างกายจะเข้าทำลายกรดไขมันสายยาวชนิดไม่อิ่มตัวของเยื่อหุ้มเซลล์เกิดเป็นอนุมูลอิสระไขมันเปอร์ออกไซด์ (lipid peroxy radical) จากนั้นอนุมูลอิสระไขมันเปอร์ออกไซด์ไปทำลายโครงสร้างและการทำงานของเยื่อหุ้มเซลล์ที่เป็นโปรตีนและส่วนอื่นให้เปลี่ยนแปลงไป

สารแอนติออกซิแดนซ์

สิ่งมีชีวิตที่ใช้ออกซิเจนสามารถป้องกันการเกิด oxidative stress จากอนุมูลอิสระและอนุพันธุ์ของออกซิเจนที่ว่องไว โดยวิธีการทำงานแบ่งออกเป็น 1. หยุดยั้งการสร้างอนุมูลอิสระและอนุพันธุ์ของออกซิเจนที่ว่องไว 2. จะเข้ารวมกับอนุมูลอิสระและยับยั้งการสร้างพันธะหรือสลายพันธะ ซึ่งเป็นพวกแอนติออกซิแดนซ์เอนไซม์ เช่น phospholipase protease DNAS repair enzyme และ transferase 3. สารแอนติออกซิแดนซ์ที่เหมาะสมจะถูกสร้างและขนส่งไปยังบริเวณที่ต้องการ ถูกเวลาและความเข้มข้นเหมาะสมในบริเวณที่เกิด oxidative stress

1. Catalase เป็นเอนไซม์ที่อยู่ใน peroxisomers จัดอยู่ในกลุ่ม oxidoreductase เร่งปฏิกิริยาสลาย (decomposition) H_2O_2 เพื่อป้องกันพิษต่อเซลล์ (วรรณกร, 2545)
2. Glutathione S-transferase เอนไซม์ชนิดนี้มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับการทำลายสารแปลกปลอมออกจากร่างกายและยังเป็นเอนไซม์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความต้านทานต่อยาฆ่าแมลง กลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต มีฤทธิ์กว้างจัดเป็น Non-specific enzyme สามารถรวมกับสารที่แตกตัวแล้วมีประจุ (จันทร์, 2545)

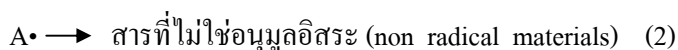
ในขมิ้นชัน มีสารหลายชนิดที่มีฤทธิ์เป็นสารต้านอนุมูลอิสระ ทั้งสาร curcumin เอง หรือสาร turmerin ซึ่งเป็นเปปไทด์ชนิดหนึ่ง รวมทั้งโปรตีนชนิดหนึ่งที่เรียกว่า turmeric antioxidant

protein (TAP) สารเหล่านี้มีผลช่วยป้องกันอันตรายจากอนุมูลอิสระที่อาจมีต่อเยื่อต่าง ๆ รวมทั้งมีต่อดีเอ็นเอ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกลายพันธุ์ของเซลล์ป้องกันอันตรายต่อเนื้อเยื่อต่าง ๆ มีการทดลองทั้งในคนและสัตว์โดยให้กินสารสกัดขมิ้นชันด้วยแอลกอฮอล์และน้ำติดต่อกันทุกวันเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วเจาะเลือดมาตรวจ พบว่ามีการลดลงของระดับ lipid peroxide ในพลาสมาอย่างมีนัยสำคัญ (RamirezBosca *et al.*, 1995; Miquel *et al.*, 1995) มีผู้เสนอว่าฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระของขมิ้นชันมีส่วนสัมพันธ์กับฤทธิ์ต้านมะเร็งของสมุนไพรชนิดนี้ด้วย

Toda (1985) พบว่า สารสกัดด้วย methanol จากเหง้าขมิ้นชันมีสาร antioxidative compounds ซึ่งการทดลองใช้วิธีประเมินจาก air oxidation ของ linolic acid สารเคอร์คูมินอยด์ เช่น เคอร์คูมิน, 4- hydroxycinnamoyl (feruloyl) methane and bis (4-hydroxycinnamoyl) methane เป็นสารที่ออกฤทธิ์สำคัญและเคอร์คูมินเป็นสารที่มีฤทธิ์สูงสุด ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่า $dl - \alpha$ tocopherol.

กลไกการต้านออกซิเดชันของเคอร์คูมินอยด์

โครงสร้างของสารกลุ่มเคอร์คูมินอยด์ที่มีความสัมพันธ์กับฤทธิ์การเป็นสารต้านออกซิเดชัน คือ phenolic OH group และ methylene CH_2 group ที่ติดอยู่กับ Beta-diketone moiety มีบทบาทสำคัญในการกำจัด (scavenging activity) อนุมูลอิสระ โดยการให้ไฮโดรเจนอะตอมหรือให้อิเล็กตรอน (Wright, 2002) แก่อนุมูลอิสระ กลไกการต้านออกซิเดชันในระบบชีววิทยาของสารกลุ่มเคอร์คูมินอยด์ยังไม่เป็นที่เข้าใจกันดี (Masuda *et al.*, 2000) แต่กลไกการต้านออกซิเดชันของสารประกอบ phenolic ซึ่งจัดเป็นสารต้านออกซิเดชันชนิดที่ไม่ใช่เอนไซม์ถูกแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

S คือ สารที่เกิดปฏิกิริยาออกซิเดชัน

AH คือ สารต้านออกซิเดชัน phenolic (phenolic antioxidant)

A• คือ สารต้านออกซิเดชันที่กลายเป็นอนุมูลอิสระ (antioxidant radical)

Masuda *et al.* (2000) ได้ศึกษากลไกการต้านออกซิเดชันของเคอร์คูมิน ซึ่งเป็นสารกลุ่ม phenolic ในการเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันชนิดไม่อิ่มตัว พบว่าในการสิ้นสุดปฏิกิริยา เคอร์คูมินในรูปของอนุมูลอิสระจะจับตัวกับอนุมูลอิสระไขมันเปอร์ออกไซด์

การดูดซึมและการกระจายตัวของ เคอร์คูมิน

Ravindranath และ Chandrasekhare (1980) ได้ทดลองให้หนูขาวกินเคอร์คูมิน 400 มก. พบว่า 60 เปอร์เซ็นต์ ถูกดูดซึม ไม่พบเคอร์คูมินในปัสสาวะ แต่ถูกขับในรูป glucoronide และ sulfate ไม่พบเคอร์คูมิน ในเลือดที่หัวใจและพบเล็กน้อยที่ portal blood เกือบไม่พบเลยในตับ และไต (20 ไมโครกรัม/อวัยวะ) เมื่อตรวจระหว่าง 15 นาทีถึง 24 ชม. หลังจากให้ยา 24 ชม. พบ เคอร์คูมิน ถูกขับมาอยู่ที่ลำไส้และทวารหนักประมาณ 38 เปอร์เซ็นต์ Wahlstrom and Blennow (1978) ได้ทดลองศึกษาการดูดซึมและการย่อยเคอร์คูมิน พบว่าเมื่อให้ทางปากจะดูดซึมออกจาก ลำไส้เล็กน้อย ส่วนใหญ่ถูกขับออกทางปัสสาวะ แต่เมื่อนิดเข้าหลอดเลือดจะถูกส่งมายังน้ำดีและย่อยอย่างรวดเร็ว และการให้หนูขาวกินเคอร์คูมิน ขนาด 1-5 กรัม/กก. น้ำหนักตัว ไม่พบพิษต่อหัวใจ ตับ ไต

การทดสอบความเป็นพิษ

ในการทดสอบพิษของสารสกัดขมิ้นชัน พบว่าสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 50 เปอร์เซ็นต์ เมื่อนิดเข้าทางช่องท้องหนูในขนาด 500 มก./กก. ทำให้หนูตายครึ่งหนึ่งและหนูทนต่อสารสกัดนี้ได้ถึง 250 มก./กก. (Dhar *et al.*, 1968) ส่วนสารสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ แอลกอฮอล์และน้ำทำให้ หนูตายครึ่งหนึ่งเมื่อให้สารสกัดขนาด 525, 398 และ 430 มก./กก. ตามลำดับ ส่วนพิษเฉียบพลันนั้น มีผู้ทดลองในสัตว์ทดลองชนิดต่าง ๆ พบว่าไม่มีพิษเฉียบพลัน เมื่อให้ขมิ้นชันในขนาด 2.5 ก./กก. หรือสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์ 300 มก./กก.